

דף מח

הערות ובאורים בפשט

זוהא תניא אף הוא ביטל את הוידוי וגזר על הדמאי, לפי ששלח בכל גבול ישראל וראה שאין מפרישין... תרתי תקן, ביטל וידוי דחברים וגזר על הדמאי של עמי הארץ — קא סלקא דעתין שה'לפי ששלח... מתייחס גם על הרישא, שלכך ביטל את הוידוי. ומתקן, שאינו קאי אלא על גזרת דמאי. (כך מתבאר מתוך דברי רש"י בד"ה תרתי. ולפי"ז הקושיא איננה מעצם הדין שגזר על הדמאי, כי ודאי ידע לחלק בין ע"ה לחבר. ובוה מיושב שהקשה מן הברייתא ולא מן המשנה גופא. וע' קרן אורה).

זוהא שאין מפרישין אלא תרומה גדולה בלבד... כשם שתרומה גדולה יש בה עון מיתה, כך תרומת מעשר וטבל' — טעותם היתה בסברם שחיוב הפרשת תרומת מעשר חל רק לאחר הפרשת המעשר, אצל הלוי. ודרש להם יוחנן כהן גדול שלא כן הוא אלא כבר מעתה חל חיוב מיתה, אם משום התרומת-מעשר המעורבת בפירות, הגם שעדין לא הפריש מעשר ראשון, אם מפני שכל טבל, גם של מעשר ראשון ושאר מעשרות — דינו במיתה. ומחלוקת הראשונים בדבר. (ע' רש"י בכורות יא: תוס' יבמות פו. רמב"ם וראב"ד הל' מאכלות אסורות י, כ; שו"ת מהרי"ט כה; חזון איש; אפיקי ים ח"א יא)

מפריש ממנה תרומת מעשר ונותנה לכהן... מעשר ראשון ומעשר עני המוציא מחבירו עליו הראיה' — רש"י מפרש מדוע אין אומרים גם לענין 'תרומת מעשר' המוציא מחבירו עליו הראיה, ויוכל למכרה לכהן — לפי שאסורה היא לזרים, חששו שאם ישהה אותה אצלו עד שימכרנה, יבוא בה לידי תקלה ויאכלה בטעות.

והתוס' (ביומא ט. ד"ה מעשר) כתבו, לפי שתרומת מעשר מועטת בכמותה, אחד ממאה, וגם דמיה מועטין, שהרי אין לה אוכלין מרובים, אלא הכהנים בלבד — לכן תקנו חכמים שיתנה לכהנים. ואילו הטור (יו"ד שלא) כתב שיכול הוא למכרה לכהן, ודלא כרש"י. השער-המלך (מעשר ט, ב) כתב להוכיח מדברי הגמרא בחולין (קלא) כשיטת רש"י ודעימיה. ויש מי שכתב לדחות הוכחת השער-המלך, כי מחלוקת תנאים יש בדבר (ע' בית הלוי ח"א נב. וע' גם בחדושי הגר"ר בנגיס ח"ב כד, ה) שכתב לדחות הוכחתו). ובחדושי רעק"א הוכיח כשיטת רש"י מסוגיא דב"ק. וכן הוכיח (רפ"ב דערלה) ממשנת ערלה. (וע"ש בתפארת ישראל). וכן נקט החזון-איש (דמאי א, ב) לעיקר, כדעת הפוסקים שאין למכור לכהן.

למאי נפקא מינה, לבטולי הא מקמי הא' — נראה מדברי הגמרא שיש לבית דין להתעסק במניעת איסור חמור מאנשים, גם אם יישארו עוברים על איסור קל, כשאי אפשר לבטל שניהם. עוד משמע, שמותר אף ליעץ למי שעובר איסור חמור, לעשות דבר אחר, שאיסורו קל יותר, כדי שלא ייכשל בחמור. במקום שאי אפשר למונעו לגמרי מעבירה.

אמנם, אין להתיר איסור קל, או לעשות מעשה כלשהו שיכשיל אנשים באיסור קל, כדי למנוע איסור חמור. וכל האמור כאן בגמרא, הוא רק להתעסק בביטול האיסורים ובמניעתם. (עפ"י אגרות משה או"ח מד; יו"ד ח"א נב גג; או"ח ח"ד לה. וע"ע בשו"ת דובב מישרים בתשובה שבסוף ח"ב. וע"ע במנחת שלמה לה, א) ובשבט הלוי (ח"ד יז) על הכשלת אדם באיסור קל כדי להצילו מאיסור חמור. (וע"ש בח"ו לו). דינים אלו טעונים

דקדוק יסודי, שחילוקי המקרים והדינים דקים ומסתעפים לאופנים שונים).

(ע"ב) 'משחרב בית המקדש הראשון בטלו ערי מגרש' — רש"י פרש ערי הלויים, שהטעינם הכתוב מגרשים. ואין הכוונה שכל הלויים לא היו בעריהם (ע' בספר עזרא ב), אלא מקצתם עברו לערים אחרות. ואין לפרש שהפכו את מגרשי הערים ליישוב — שאסור לעשות כן. גם אין לפרש לענין 'ערי מקלט' — כי אין שום סיבה שלא היו קולטות אחר ימי הבית הראשון. (רש"ש)

'לאפוקי מחגי זכריה ומלאכי דאחרונים נינהו, דת"ר משמתו חגי זכריה ומלאכי נסתלקה רוח הקודש מישאל' — רש"י פרש שהראיה היא על כך שכוננו 'נביאים אחרונים'. (וודאי גרס בברייתא 'משמתו נביאים אחרונים חגי זכריה ומלאכי...'. וכ"ה בתוספתא וביומא ובסנהדרין). עוד אפשר שהראיה היא מכך שאמרו 'פסקה רוח הקדש' — משמע שכבר בטלו בזמנם האורים-ותומים. (באר שבע)

ליקוטים מפוסקים אחרונים

'משבטלה סנהדרין בטל השיר מבית המשתאות... אודנא דשמעא זמרא...' — בפרטי איסור זמר בזמן הזה, חלוקות הדעות בין הראשונים; — לדעת הכל נאסרה אף השירה בפה ללא כלי זמר, כמפורש בגמרא בגטין (ז). אמנם, לרוב הדעות שירה בפה אינה אסורה אלא על משתה היין. ויש שאסרו שירה בפה אפילו שלא על היין. (תשובת הרמב"ם — רכד, שלא כבחיבורו הגדול; ב"ח או"ח תקס. והובאה דעה זו במשנה ברורה שם. ובשו"ת אגרות משה (או"ח ח"א קסו) כתב שמצד הדין הדבר מותר, כדעת רוב הראשונים, אלא שראוי לבעל נפש להחמיר בדבר). ובכלי נגינה — שיטת הרמב"ם (הל' תענית ה, יד) לאסור אף שלא בבית המשתה. וכן פסק בשולחן ערוך (או"ח תקס). ושיטת התוס' (גטין ז). שאין אסור אלא בבית המשתה, או אף שלא במשתה — אם זה באופן תמידי, כאותם המלכים הקמים ושוכבים על מיטתם בכלי שיר. והביא שיטה זו הרמ"א. (שם. וכתב בשו"ת אגרות משה (שם ובח"ג פז) 'ויש להחמיר, אבל אין למחות ביד המקלים'. וע"ש ביו"ד ח"ב נג, שמלשון התוס' משמע שאף ברגיל אינו איסור ממש אלא ראוי להחמיר, אבל בטור (תקס) משמע שלהתוס' הוא איסור ממש למי שרגיל. עוד כתב באג"מ (בח"ג פז) שבימי ספירת העומר אסור לכולי עלמא).
ואף להרמ"א, נראה שמודה שאסור בקיבוץ רבים, גם שלא על היין (אגרות משה יו"ד ח"ב קלז, ב).
א. ראית הב"ח לאסור אפילו שירה בפה ובכל מקום מ'זמרא דגרדאי' שאסורה — כתב ב'אגרות משה' (שם) לדחותה, שדוקא ברגילות אסור, כמו שכתבו התוס', והגרדיים רגילים היו בדבר. ובלאו הכי, ראית הב"ח אינה אלא לפירש"י, אבל הערוך מפרש שאסורים משום נבלות פה שבשיריהם. ולפי"ז אין ראיה שלשיטת התוס' אסור אף ברגיל, בפה בלבד ללא כלי זמר. וכן מדויק בלשון הרמ"א שם.
ב. לדעת הב"ח, זה שאמרו במשנה **'בטל השיר בבית המשתאות'**, והלא אסור אף שלא בבית משתה — נראה, שהאיסור שלא בבית המשתה נגזר בתקופה יותר מאוחרת, בימי האמוראים, וזה אשר הוסיפו רב ורבא רב הונא **'אודנא דשמעא זמרא...'** ו'זמרא בביתא...'. וזמרא דגרדאי דאסור.
בספר ברכת אברהם (גטין ז). תמה על חומרת המשנ"ב בזמר הנשים כשעושות במלאכה. ונראה פשוט שסברתו דהוי

כגרדיים (וכפרש"י דמשום איסור זמר ולא משום ניבול פה). ואסור משום שכך הוא הרגילות, וכמו שכתב באג"מ גבי גרדיים. וע"ע: אג"מ יו"ד ח"ב נו.

כשם שמעשה הניגון והשירה אסור, כך גם השמיעה אסורה (כפי שהדגיש הרמב"ם שם, 'אסור לשמוח בהן ואסור לשמען'. וכנראה מקורו מלשון הגמרא 'אודנא דשמעא זמרא תעקר').

שמיעת שירים ממכשיר חשמלי, כמו רדיו, טייפ וכו' — האם דינה כשיר בפה או בכלי — כתב ב'אגרות משה' (שם) שאם שומע בו שירה בפה — דינו כשירה בפה, ואם בכלי זמר — אסור. ובשו"ת שבט הלוי (ח"ב נו וח"ו סט) פסק לאסור בכל אופן, שלעולם הוא נידון כשירה בכלי. (ודייק מלשון הרמב"ם שבכלל האיסור הוא כל כלי שהוא, ולא הותר אלא בפה ממש. ולכאורה נראה שכוונת הרמב"ם לדברי הגמרא בסוף המסכת, שאסרו כל מיני כלי זמר, אך כולם הם 'כלי שיר', מה שאין כן מכשיר שאינו בגדר 'כלי שיר' לא שמענו שגם הוא יכלל בגזרת חז"ל. וכנראה זו סברת האג"מ).

אין בכלל איסור זה שירי הספנים ומושכי הבקר, שמטרתם לזרו את המלאכה, כמובא בגמרא. וכן כתבו הפוסקים לענין שירי ערש, שהאם שרה להרדים את בנה (ע' שער הציון שם). וכן כתבו על השומע כדי לפקח עצבנו (ע' שו"ת מהרש"ג ח"ב קנח; שבט הלוי ח"ו סט).

הפוסקים סתמו ולא חילקו בין שירי שמחה לשירים נוגים. ויש מקום לומר שאף על פי שעיקר הטעם משום החרבן וגלות ישראל, אפשר שלא חילקו חכמים בין שיר שיש בו שמחה או עצב, ואסרו כל שיר המביא להתרגשות הנפש. (ע' תשובת הרמב"ם רכד). וצ"ב.

'פירש גאון, הא דאמרינן זמרא בפומא אסיר, הני מילי כגון נגינות של אהבת אדם לחבירו, ולשבח יפה ביפיו, כגון שהישמעאלים קורים להם אשעא"ר, אבל דברי שירות ותשבחות וזכרון חסדיו של הקדוש ברוך הוא, אין אדם מישראל נמנע מזאת, ומנהג כל ישראל לאמרן בבתי חתנים ובבתי משתאות בקול נגינות ובקול שמחה, ולא ראינו מי שמיחה בזאת'. (הרי"ף — ברכות פרק ה. וכן פסק הרמב"ם בהל' תענית ה, יד; שו"ע תקס"ג. ראה עוד 'המועדים בהלכה' — הצומות).

*

(ע"ב) 'משחרב מקדש ראשון בטלה שירא פרנדא וזוכית לבנה ורכב ברזל' — בדברים אלו רמזו על מעלות רוחניות שבטלו לאחר חורבן הבית הראשון;

זוכית לבנה — הכח לזכך את החומר והגוף. כי בטלה ההארה הרוחנית שיצאה מן הבית. **שירא פרנדא —** משי נקי ומשובח. כידוע, הלבושים מורים על מעשי המצוות, והיינו, שגם המעשים הטובים נפגמו, ואין עוד מעשה זך ונקי, בכלם מעורבים סיגים, ואינם 'משי טהור' (שעל שם כך נקראו ישראל 'תולעת יעקב'). **כלי ברזל —** כחות המלחמה שכנגד היצר הרע. (ק"ן אורה. ע"ש באורך).

שידע על עווננו בשעת ההשקאה. וכתב הנצי"ב (בהדושו לדה"ו) לפי זה אפילו עשה תשובה על עווננו [שנהפך לו זדונו לשוגג] גם כן אין המים בודקים. ודוקא בעבירה זו, אבל בשאר ביאות אסורות מועילה תשובה על הודו, וכן אם בא ביאה אסורה בשוגג — המים בודקים את אשתו.
לדברי המשנה—למלך (פ"ב) אפילו היה מזיד בביאת איסור, כל שלא ידע בשעת ההשקאה על עווננו, ששכח — המים בודקים.
ג. עוון בניו ובנותיו — כתבו ראשונים, דוקא אם ידע ולא גער בהם. (רמב"ן במדבר ה,יה; תורא"ש. מובא במשל"מ ב,ח. וע' גם בתוס' שבועות ה.).

דף מח

פג. א. מתי בטל השיר מבית המשתאות? אלו שירים מותרים ואלו אסורים?
ב. מתי בטלו אורים ותומים?
ג. מהו אבן שלמה מסע נבנה שנאמר בבנין שלמה?
ד. לשם מה הוצרך השמיר בבנין הבית?
א. משבטלה סנהדרין בטל השיר מבית המשתאות (זקנים משער שבתו — בחורים מנגינתם).
אמר רב: אוזן השומעת זמר — תעקר. אמר רבא: זמר בבית — חורבה בספו.
אמר רב הונא: זמר מושכי הספינות והבקר מותר (שאינו אלא לזירוז המלאכה ושיפורה). של אורגים — אסור (שאינו אלא לשחוק). (רש"י). הערוך גרס 'עבדנין' ופירש מפני שזמר שלהן של גדופין).
אמר רב יוסף: זמר של גברים ונשים עונות — פריצות הוא. נשים מזמרות וגברים עונים — כאש בנעורת. נפקא מינה, לבטל זה מלפני זה (אם אין שומעים לנו לבטל שניהם, נקדים לבטל את זה שהוא כאש בנעורת. רש"י).
אמר רבי יוחנן: כל השותה בארבעה מיני זמר — מביא חמש פורעניות לעולם...
א. גם שירה בפה ללא כלי זמר אסורה (גטין ז). לדעת רוב הפוסקים אינה אסורה אלא במשתה היין. ויש שאסרו שירה בפה אילו שלא על היין. ושיטת התוס' (שם. והובאה ברמ"א) שאפילו שירה בכלי אינה אסורה אלא בבית המשתה, או אף שלא במשתה אם היא נעשית בתמידות, כאותם המלכים שקמים ושוכבים על מיטתם בכלי שיר. יש מי שכתב שאף לשיטה זו בקיבוץ רבים אסור אפילו שלא על היין (עפ"י אג"מ יו"ד ח"ב קלז,ב).
ב. המשנ"ב נקט להחמיר אודות זמר הנשים כשעושות במלאכה. אבל אין בכלל זה שירי ערש שהאם מרדמת בהם את בנה. וכן יש מתירים לשמוע זמר כדי לפקח עצבון וכד'.
ג. שירי שבת והלל לה' מנהג כל ישראל לאמרם בבית חתנים ובבתי משתאות בקול נגינות ובקול שמחה. (עפ"י פוסקים).

ב. שנינו במשנה, משמתו נביאים ראשונים בטלו אורים ותומים. ופירש רב הונא 'נביאים ראשונים' — דוד ושמואל ושלמה. רב נחמן אמר: בימי דוד פעמים עלה בידם פעמים לא עלה. ורב נחמן בר יצחק הסיק: הנביאים הקודמים לחגי זכריה ומלאכי, הם בכלל 'נביאים ראשונים'. [ומשמתו חגי זכריה ומלאכי נסתלקה רוח הקודש מישראל, ואעפ"כ היו משתמשים בבת קול].

ג. והבית בהבנתו אבן שלמה מסע נבנה ומקבות והגרזן כל כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנתו — דברים ככתבם, (לא סיתתוה אלא היא כמו שהסיעוה מן ההר). דברי רבי יהודה. רבי נחמיה אומר, אי אפשר לומר כן שהרי נאמר כל אלה אבנים יקרות כמדות גזית מגדרות במגרה, אלא שהיה מתקין מבחוץ ומכניס.

אמר רבי, נראים דברי רבי יהודה באבני מקדש ודברי רבי נחמיה באבני ביתו (של שלמה). הרמב"ם (בית הבחירה א, ח) נקט להלכה כרבי נחמיה לגמרי. ואולם אבני המזבח לא סותרו בברזל כלל לדברי הכל, ככתוב לא תבנה אתהזן גזית... (ע' במפרש תמיד כו:).

ד. לדברי רבי יהודה, השתמשו בשמיר לצורך אבני המקדש, שלא סותרו בכלי ברזל אלא בשמיר. ולדברי רבי נחמיה אבני מקדש סותרו בברזל מבחוץ והשמיר הוצרך לאבני האפור והחשן, לפתח עליהן שמות השבטים, בחקיקה (פתוחי חותם) ללא חסרון (במלואתם. כתאינה זו הנבקעת בימות החמה ואינה חסירה כלום, וכבקעה זו הנבקעת בימות הגשמים ואינה חסירה כלום).

הרמב"ם השמיט הלכה זו. ועמד על כך המשנה—למלך (כלי המקדש ט, ז). הרמב"ן מצדד שאבני אפור מסרטים באיזמל, ורק לאבני חושן צריך שמיר.

דפים מח — מט

פד. אלו דברים בטלו ופסקו משחרב בית המקדש?

משחרב בית המקדש; —

בטל השמיר, ונופת צופים [אמר רב: סולת שצפה על גבי נפה ודומה לעיסה שנילושה בדבש ושמן. ולוי אמר: שתי ככרות הנדבקות ב(דפנות) התנור, ותופחות ובאות עד מגיעות זו לזו. ורבי יהושע בן לוי אמר: זה דבש הבא מן הצופים], ופסקו אנשי אמנה מישאל, [אמר רבי יצחק: אלו בני אדם שהם מאמינים בהקב"ה. וכדברי רבי אליעזר הגדול, כל מי שיש לו פת בסלו ואומר מה אוכל למחר, אינו אלא מקטני אמנה].

העיד רבי יהושע: מיום שחרב בית המקדש אין יום שאין בו קללה. [אמר רבא: בכל יום ויום מרובה קללתו משל חברו], ולא ירד הטל לברכה, וניטל טעם הפירות. רבי יוסי אומר: אף ניטל שומן הפירות. [רבי שמעון בן אלעזר אומר: הטהרה נטלה (את הטעם ו)את הריח, המעשרות נטלו את שומן הדגן. וחכמים אומרים: הזנות והכשפים כילו את הכל].

אמר רב אסי: משחרב מקדש ראשון בטלה שירא פרנדא (= מין משי) וזכוכית לבנה. וכן שנו בבבלייתא. והוסיפו שם בטל רכב ברזל. ויש אומרים אף יין קרוש הבא משניר הדומה כעגיולי דבילה. רבי פינחס בן יאיר אומר: משחרב בית המקדש בושו חברים ובני חורין, וחפו ראשם, ונדלדלו אנשי מעשה, וגברו בעלי זרוע ובעלי לשון, ואין דורש (לישראל) ואין מבקש (עליהם רחמים) ואין שואל. על מי לנו להשען — על אבינו שבשמים.

רבי אליעזר הגדול אומר: מיום שחרב בית המקדש החלו החכמים להיות כסופרים (= מלמדי תינוקות), והסופרים כחזנים וחזנים כעם הארץ, ועם הארץ הולך ומדלדל, ואין שואל ואין מבקש. על מי יש להשען — על אבינו שבשמים.